

התוכן

מכתבי תהלה (מהרבנים הגאונים הי"ו גדולי נכדי מרן החת"ס זצ"ל)

זו	הג"מ יוחנן סופר שליט"א אבד"ק ערלויא
יט	הג"מ משה שטערן שליט"א אבד"ק רעברעצין
כ	הג"מ שמחה בונם סופר שליט"א אבד"ק פרעשבורג
כב	הג"מ שמחה בונם עהרענפעלד שליט"א אבד"ק מאטערסדארף
כג	חקרמת המוציא לאור מחדש
לא	חקרמת המחבר

הפכמות ותעודות (עם הערות וסיפורים שונים)

לו	הג"מ שמעון סופר זצ"ל אבד"ק ערלויא
	צריכין רבי גם ליר"ש — הג' בעל פאת השלחן עם הח"ס ובנו — השתמשות בשמות הק'.
לח	הג"מ עקיבא סופר זצ"ל אבד"ק פרעשבורג
	שם טוב קיים לעד — פסקי הח"ס מכוונים גם לפי קבלה — עמקות דבריו.
לט	הג"מ שלמה צבי הכהן שטראסער זצ"ל אבד"ק רעברעצין
מ	הג"מ שלמה זלמן עהרענרייך זצ"ל אבד"ק שאמלויא
	רוח"ק של הח"ס — גם בבית מדרשו שמועט החזיק המרובה — קדושת לשון תשובותיו — הערצתו לתלמידו הקול אריה — מגדולת הקו"א — הח"ס אוטם אזנו משמוע רע — מדרגות הח"ס — חריפותו — שיריו — דבקותו וצדקתו — ענין חידושי תורה — גאונותו — משיב כהלכה — התרחקות מדיבור לשון העמים — [ובהערה: תשובה מהח"ס בענין דרך עריכת תשובותיו].
מה	הג"מ יוסף צבי דושינסקיא זצ"ל אבד"ק ירושלים ת"ו
	צניעות הנשים — בשבח קדושת כל יהודי שאין להניח יד על כתפיו — חרם על ספרים חיצונים — מתעסק בעיוה"כ באירוס יתומה — תחלת הנה"ק הדברי חיים מצאנו עליו — [ובהערה: עוד בענין עדות הר"ח עליו].
מח	הג"מ מאיר ליב פרייא זצ"ל אבד"ק שוראן
	גדולת הח"ס בעיני כל בני דורו.
מח	הג"מ שמואל עהרענפעלד זצ"ל אבד"ק מאטערסדארף
	קפיצת הדרך של הנה"ק ר"ג אדלער — עת הסתלקות הח"ס — מכבר נכדי רבו ההפלאה — מתווך השלום — נחיצות לוח המנהגים לרב — צדקת פזרונו וחסדיו — מציל נכדו מרליקה — בענין השתדלות עבור בניו — [ובהערה: הנה"מ פרוסטיץ קבע שיעור בח"ס — רוח קדשו — מכתב השתדלות לקבל רב בעיר — נשמת הח"ס ושמו „סופר“].

אזהרה

אדם אוסר בדבר שלו, ובכן אל ירום איש את ידו להשיג גבולי או גבול באי כחי להדפיס ספר הזה או חלק ממנו בלי רשותי והסכמתי, ולהשומע תבא ברכת טוב ושכרו כזה וכבא.

ZIKARON L'MOSHE

Copyright © 1989

by

Rabbi L. Ehrenreich

Published by

"Kol Aryeh" Research Institute

הכתובת להשיג הספר:

Rabbi L. Ehrenreich

Congregation "Kav Chaim", Inc.

1642 54th Street

Brooklyn, N.Y. 11204

תולדות מרן החתם סופר זי"ע

לירדתו, רבותיו, ערי כהונתו, נשותיו	נג
ענוותנותו	נד
אהבתו לתלמידיו	נה
אוהב שלום ורודף שלום	נח
סדרותיו המרובים	ס
יסורים של אתבה	סב
מיראי הוראה	סד
מנהג ישראל תורה הוא	סו
קנאת ה' צבאות	סמ
מורה דרך (הדרכות)	עא
כח בית דין יפה (נגד מעוררים על בתי דין)	עג
כבוד חכמים	עד
גדולת הרבנות (בענין מינוי רבנים)	עו
כבוד המלך ושרים	פ
חיבת ירושלים	פב
חכמים הוזהרו בדבריהם (מורה לרבנים להשמר בדבריהן)	פר
מרבית ישיבה (חשיבות תלמידי הישיבות)	פו
עת לעשות לה' (להקל בשעת הרחק)	פז
גברא קפדנא (קפידות בענין מיתה)	פח
פרפראות לחכמה	פט
מחברי ספרים והסכמות	צ
מאורעות שונות (ענינים שבדידי' הוח עובדא)	צב
בשבח רבו הגה"ק רבי נתן אדלער	צד
צוואתו הקדושה (עם איזה הנחות)	צד

לבניו:

נגד המתחדשים ורמ"ר — ללמוד תנ"ך עם רש"י ורמב"ן — חינוך הבנות — איסור פריטאות — נגד גאווה — שקידה בתורה לשמה — לא לשנות השם הלשון והלבוש — התנצלות שאינו מניח כספים — לא לדרוש עבור דמים — לא לבקש להתקבל לרב.

לאנשי עיירת פרעשבורג:

לא יהא כסא הרבנות פנוי — לקבל על מקומו ת"ח ויר"א שלא ידרוש בלשון לאומים — לא לשנות סדרי לימודי הת"ת וסדרי ביחב"ג.

לבנותיו:

לא לקצר מלבושיהן — לא להתחבר עם נשים שמוציאים אף שער א' לחוץ או לובשים פאה נכרית.

לבניו ולתלמידיו — הוראה לשנה הראשונה:

ללמוד בכל יום ברבים שיעור אצל בנו הכתב סופר.

מצבת משה (נוסח מצבתו מכל הצדדים)	צו
אכל משה (העתק מפנקס הקהל דפרעשבורג)	צח
תיאור ימיו האחרונים — קינה עליו.	

פתוחי חותם (הוספת מפתחות ענינים הנמצאים בששה חלקי שו"ת ה"ס שנשמטו בהמפתחות שנרשמו)

שמות גדולי השואלים (בשו"ת חתם סופר)	קא
רשימת תשובות (של הח"ס שנרשמו בספרים אחרים)	קיד
תורת משה (פנינים יקרים ונחמדים שלא הובאו בחיבוריו)	קיו
(ראה בסוף הספר מפתח על פסוקי התנ"ך ומאמרי חז"ל הנמצאים באוסף זה, וגם בכל הספר)	

תשובות ומכתבים (מכתבים, פסקים להלכה, מכתבי"ק מרן הח"ס, מלבד שלשת המכתבים שנרשמו בהקדמה ובהסכמות)

א) לק"ק טריטש, לקבל את חמיו הגה"ק רעק"א לרב שם.	קבט
ב) שאין לשמוע בביהכ"נ קול אשה מעזרת נשים.	קל
ג) איזה זרעונות ומשקאות רשאים החניות למכור בפסח.	קל
ד) התנצלות על שלא השיב תשובה.	קלא
ה) בענין הקרבת קרבן פסח בזמח"ז.	קלא
ו) בענין קנין ד' אמות בע"כ בגמ'.	קלא
ז) הקורא לחבירו ממזר בן ממזר — תיקונים לכוול נרה ר"ל.	קלב
ח) מכתב מהגאבד"ק טעמעשוואר, הנוגע למכתב ב' הנ"ל.	קלב
ט) בענין הפסק באמירת ויכולו כשסקרשין על הפת.	קלג
י) בליעה של סתם יינם בנוסח"פ.	קלג
יא) מומר התורם תרומה אי מועיל.	קלד
יב) בענין תיקון זמן לנשואין וחשש יימא יחפה — בחק' דאם ממיתה למיתה	
לא אזלינן ב"ר, האיך משכח"ל שריפת בת כהן.	קלד
יג) תוכחה לתלמידיו להמנע ממחלוקת, ולקבל בכי"ד את הגאון מהר"י	
אסאד.	קלה
מפתחות (על ששים מאמרים מהח"ס שהובאו בקובצי „וילקט יוסף").	קלה

רשימת הספרים (שעליהן הסכמת הח"ס, שבהן הספר על הח"ס, או שבהן תשובות הערכות אלו) קלו

מכתבי תחלות (עם עובדות, שיחות, הנהגות וענינים מהח"ס) קלו

הג"מ פישל סופר זוסמאן זצ"ל ראבד"ק בוראפעסט קלח

אהבתו אף לצעירי לימודי תורה — צורתו חק' — הבטתו הבערת — תלמידו קם בכל פעם שהזכיר שמו — מעשה פלא בקמיע שנתן — כתב פסק דין — סיפור מהנהג"ק מהר"ם בנעם בענין תשלום עבור התרת הוראה. קמא

הג"מ משה דייטש זצ"ל אבד"ק סאבארקא קמא

הנהג"ק מהר"ד מבעלז תיארו הח"ס הקדוש, ומעמו על זה — פועל רפואה — העתק מפנקס הקהלה דק"ק אייזנשטאט. קמא

הג"מ דוד שפערבער זצ"ל אבד"ק בראשויא קמא

בענין סיפור בשבח צדיק [וכן בהערה שם] — הח"ס היה מספר סיפורי בעש"ט — סיפור הנהג"ק משינאווא מדוע לא היה הח"ס הסיד — ידע שבע חכמות מהתורה"ק — חשבון על הקץ. קמא

הג"מ שרגא וויצענבערג ז"ל מקאשויא קמא

נחיצות עשיית מפתחות על ח"ס — אחרים מתלמידיו — חשיבות ספריו בעולם — דבריו בענין הדפסת חידושי — תשובתו להנהג"ק הישמה משה אורות ערת החסידים — כלאים בכתונת הכהן גדול — מלמד זכות על מנהיגי הדור — בענין סדרי דורות ארם ונה — בשבח הנהג"ק היעב"ץ. קמא

הג"מ חיים עהרענרייך זצ"ל רב הצעיר דק' שאמלויא קמא

הנהג"ק הקול אריה ביישיבת הח"ס — בשבח מרן הרמ"א — חיבב את החסידים — הלך במקוה בש"ק — קבורת הגר"ד פרוסטיץ אצלו — דחקות הכתב סופר — [ובשולי המכתב: מכתב מאינשי דלא מעלי בפרעשבורג שלא יבא הח"ס לעירם]. קמא

הג"מ צדוק קרויז ז"ל ראש כולל שומרי החומות בירושלים ת"ו קמא

צדיק שנפטר הכל קרוביו. קמא

הג"מ אברהם שמואל בנימין סופר זצ"ל אבד"ק פרעשבורג קמא

שתה כוס דמעותיו בערב ת"ב — בגריו בשבת חזון — [ובהערה: שבחי הגר"ז מרגליות על הח"ס — נוסריקון למלת חנוכה]. קמא

הג"מ יצחק ווייס זצ"ל ראבד"ק ווערבו קמא

בא לערוך תיקון חצות לאחר הסתלקותו — מבילתו בכל יום — גילוי מן השמים אורות הפני יהושע והכרתי ופילתי — מתלהב ביראה באמצע אמירת פלפול — דברי הנהג"ק השואל ומשיב עליו — מנהגיו באמירת יו"ב קמן —

מי שנשמא ר"ל ביוהכ"פ — הניצל מסכנת ילמוד כריתות ותמורה — אכילת ורעונים בפורים — לא השתמש ע"י יחסן — הורה לא לנגן בחופה כשנסתלק חגר"מ בנעם — סיום מסכת בערב פסח. קמא

הג"מ ישראל וועלץ זצ"ל ראבד"ק בוראפעסט קמא

מעם הכאת המן בקריאת המגילה וחיבוש ערבה — צדיק מבשל גזירות — אם סופר צריך לקדש בית א"ל בקדושת השם — כהא דלא נזכר גם חנוכה במשנה — נשים לא ישבו בסוכה — לא שר בפומבי „שלום עליכם" כליל ש"ק — [ובשולי מכתבו: דברי הח"ס בשבח הפני יהושע — פרנסה כהיתר — בזכות שמקריש עתותיו לאחרים מתברכים צאצאיו — פעל רפואה לתלמיד — מכריח תלמידו להיות רב — זמני כתיבת תשובותיו — מהות הבנים תלוי בקדושת הזיווג]. קמא

הג"מ צבי יחזקאל מיכלזאהן זצ"ל רב כווארשא קמא

על הפסוק אילי מואב יאחזמו רעד — ניגון הח"ס — נשיא צריך קצת התנשאות — ידע שרשי תהלוכות הטבע יותר מחכמי העולם — חלום. קמא

הג"מ חיים צוקער זצ"ל ראבד"ק בערענסאז קמא

תפלתו בדריבקות וכלי התנועות — גודל חרטתו ותשובתו על שהתבטא נגד גאון גדול — בקיאותו בשו"ע — מסיר קסרוג מתלמיד א' שולול בכבודו — [ובהערה: דברי הנהג"ק הקול אריה והח"ס בעת הסתלקותם]. קמא

הג"מ יקותיאל יהודה גרינוואלד זצ"ל אבד"ק קאלומבוס קמא

הציל את ישראל מטביעה רוחנית — ישיבתו ותלמידיו — כח התורה — רואה את הנויר — כתב למלך שלא לקבוע יום השוק בשבת — השתדלותו להפך ביהכ"נ רעפארמי, ולבטל רבנות של רב בלתי הגון — מצבות אבותיו — שמו המשפחתי „צערב". קמא

הג"מ ישכר שלמה טייכטאהל זצ"ל ראבד"ק פישטיאן קמא

מנחנו בכרכו על המצה בלילי הסדר — הנהג"ק בעל ייטב לב צוה להשמים שתי תשובות במהר"ם שיק — גודל כבוד התורה בנסיעתו לנשואי תלמידו — הקפדתו על תלמיד — [ובשולי המכתב: גם שאירע לו אחר שקיבל ע"ע להספיד את הגר"ד דייטש — בדבר קושיות בעניני אמונה — מתפלפל עם הנהג"ק בעל מראה יחזקאל — צוה לרב שהיה בצרה שיקבל ע"ע מסירות נפש, וניצל]. קמא

הג"מ שלום צבי אדלער זצ"ל אבד"ק ריאסינ קמא

דרשותיו — ברכתו על התורה — הדרתו לתלמידיו — כוונת תקיעת שופר — חלקו בפניו א' שערך מורה-שעות ביו"ט — השוכח ותן טל ומטר כליל

התוכן

הראשון — נטילת ידים לכהן לנשיאות כפים — ענוותנותו — זמן כתיבת תשובותיו — בשבח אמירת תהלים.

הג"מ יצחק ווייס זצ"ל ראב"ד ק"ק ווערבו (מכתב שני) קפא
בענין המתנת ו' שעות בין אכילת בשר לחלב — אבן סגולה לנשים מעוברות — נקיות בגדי וסדיניו — פנישה עם תלמיד הגה"ק החיד"א — צוותא ריה"ח בשם חתן וחמיו — שינוי שמו לפני הסתלקותו — סבילת פרוסת המוציא בצוקער.

הג"מ אברהם חנוך פרידמאן זצ"ל רומ"צ בק' סאטמאר קפג
רוח הקודש — לימודו בליל ש"ק — שמחתו בחג הסוכות וריבוי הנרות — [בשולי המכתב: מעשה האידן שהעניש ראש חבורת גולנים ואח"כ החזירם למושב].

הג"מ אשר אנשיל ווייס זצ"ל אבד"ק נאדיסאלו קפה
מונע מלברך כתו שפירסה נדה — מרחק תלמיד שפסע על סכך — השתדל בשחרור הרה"ק מרוזין — הגה"ק מבעלו אמר שהיה כאחד הראשונים — נערץ אף בארצות ליטא ובאפריקא — [ובהערה: ברכת שחלק מחכמתו ליראוי בזמננו] — לימוד מורה נבוכים — הערצת הרה"ק מבעלו להגר"ש סופר — קפירת הח"ס בשווגתו הרליקה נר לע"ג בעלה הראשון].

הג"מ יצחק ווייס זצ"ל אבד"ק ווערבו (מכתב שלישי) רב
אורות הרי"ם אלנאזי — שימת החלות לשבת על השלחן מיד אחר אפייתן — אי להקדים נר חנוכה להכדלה — מכבר תלמידו הגמח"ס שיק — אמירת לישועתך כשמתעטשין והזכרת דבר שבקדושה במקום טמא — שאשה תטבול במקות הציבור דוקא — כיסה פרי בקליפתו בעת שבידך עליו — לימוד ספר שערי אורה.

השמות, תיקונים, וחוספות קפח

(א) העביר בעל תוקע שאכל מאכ"א [ושלא טבל במקוה].

(ב) שלא לקרות ספרי העמים אף בביהכ"ס.

(ג) בענין חשבון התרי"ג מצות.

(ד) שהעוסק להברות גופו לעבודת תבורא עושה מצוה.

(ה) אחר שא' חירש ר"ת, אחרים מחדשים זה בניקל. [הח"ס הראה לגדול שכוון לחידושיו].

(ו) הגה"ק הישמח משה צוח לחנה"ק הקול אריה להזכיר ד"ת מהח"ס בעת נשואיו.

(ז) בשבח רבותיו הקדושים החפלאה ור"ג ארלער.

(ח) היה רצוי לאנשי דורו, אף שהיה מורם מעם.

התוכן

(ט) רק אחר קביעת האמונה בחזקה, רשאי לעסוק בחקירות.

(י) הוספה לרשימת המקומות ששם נדפסו תש"ו והסכמות מהח"ס [הערה בענין סדרי דורות ארה"ר ונח].

(יא) הקפדתו לראש הקהל שרצה לסגור ישיבתו [ובהערה: למה היה חושך כשתרגמו את התורה ליונית לתלמי המלך].

(יב) כמעט שכיחן כרב בערי פיורדא, לולא הפצרת אנשי פרעשבורג — אי רשאי ליתן ממונות חכנסת כלה עבור ת"ח.

ליקוטי שושנים (דברי תורה וענינים מהח"ס) — נלקטו ע"י הג"מ אברהם יהודא הכהן שווארפיץ זצ"ל רומ"מ בוואג שעלליע קצה

(א) יש להתיירא מאדם שירע לו, אבל הקב"ה צדיק וישר הוא.

(ב) באמרם ז"ל עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים.

(ג) בפסוק פזר נתן לאביונים וגו'.

(ד) בפסוק כנפול אויבך אל תשמח. [מה שאמר כלפי המצרים אותו, ופגעה בהם הרעה]

(ה) בפסוק כנגע נראה לי בבית.

(ו) גדולת משה רבינו.

עשרת הדברים (עובדות וענינים מהח"ס) — נלקטו ע"י הג"מ מנחם מענדל

מרגליות זצ"ל אבד"ק הארינש קצו

(א) לא הסכים שתלמידו ישא בת ע"ה כי חזה שלא יעלה הרבר למוב, וכן הוה.

(ב) שלח צדקה לבחור ברנע שהוצרך להמעות מאד.

(ג) תלמידיו סבלו דחקות.

(ד) הקפדתו פונעת במסור.

(ה) קירב בחורים חריפים, אבל לא כאשר למדו גם לשונות העמים.

(ו) נהנה מפלפול של צחות בפורים.

(ז) ספריו כדברי הראשונים.

(ח) עניות התלמידים — חיבתו להגה"ק מהר"ם שיק.

(ט) צעירי תלמידיו — למה לא היה חסיד.

(י) הגה"ק הישמח משה רצה לשלוח נכדו לישיבתו — המקומות שמזכיר

הגה"ק הייב לב את הח"ס — ההתעוררות אצלו בימי ב' וז' באמירת

„והוא רחום" — שנחשב ג"כ מתלמידי הבעש"ט — [ובהערה: ביאור

מהגה"ק מהרי"ט מסאטמאר בדבריו בענין א"י גבוה מכל הארצות].

פרעשבורג—פראג — מהג"מ מאיר שפירא זצ"ל אבד"ק לובלין רו

החילוק בין דרך הח"ס מפרעשבורג, אשר לחם נגד המשכילים ולא עזב שיכנס

שום שינוי ושמץ מן החדש, לבין דרך אנשי פראג, שמיראת המשכילים

הכניסו תיקונים פשרות ושינויים שונים ביהדות. ולבסוף צצה פרעשבורג
והפריחה בתורה כל הימים, בשעה שבפראג התמוטטה והלכה היהדות עד
שכלתה מן השוק.

צילומים וסקסימיליות

לז	כתי"ק רבינו החת"ם זצ"ל
נב	כתי"ק הגאון מוה"ר יהודא אסאד זצ"ל
רח	כתי"ק רבינו החת"ם זצ"ל
רם	כתי"ק צוואת רבינו החת"ם זצ"ל
רי	כתב הרבנות שנמסר לרבינו מק"ק פרעשבורג
ריב	מצבת רבינו החת"ם זצ"ל
	מפתחות (לחירושי תורה המובאים בהספר)
ריג	תורה
רטו	נ"ך
רטז	ש"ס
ריו	תפלה
ריח	מפתח השמות

מכתבי תהלה

לרגל ההוצאה החדשה של הספר

מאת הרבנים הגאונים המפורסמים שליט"א

גרולי נכרי מרן החתם סופר זי"ע

מכתבי תהלה

יוחנן בהגמיהרם זצ"ל סופר

אב"ד זרים דק"ק ערלויא יצ"ו

ראש ישיבת .אהל שמעון

בעיה"ק ירושלים תובכ"א

בס"ד, ירושלים ת"ו, יום ב' כ' אדר שני תשמ"ט לפ"ק.

שוכ"ט לכבוד ידי"נ הרב הגאון המפורסם בנש"ק, חכם וסופר
אשכול הכופר, מו"ה אליעזר עהרענרייך שליט"א אבדק"ק ה' מאד,
ברוקלין יע"א.

אחדשה"ט ושח"ה — נתחי שמחה בלבי שפר"מ נ"י מתכונן לרגלי יומא
דהולא של יובל מאה וחמשים שנה דק"ז מרן בעל חתם סופר זצ"ל, להו"ל
מחדש עם הוספות את ס' היקר זכרון למשה שסידר והו"ל דודו הגה"צ ר' יוסף
הכהן שווארץ זצ"ל הי"ד לרגל יובל המאה להסתלקות החת"ס.

וע"ד בקשת פר"מ נ"י לילך בעקבות ק"ז מרן בעל התעוררות תשובה זצ"ל
שעיטר את הספר במכתבו מכחב עוז ידידות אשר נדפס בראש הספר, ומעש"ה
אבו"ת [תרתי משמע] סימן לבנים, האמנם קשה עלי הדבר כי עמוס הטרדות
אנכי, בכ"ז לא אוכל להשיב פני גברא יקירא ריקם ואבוא בשורות אלו למלא
בקשתו בקיצור נמרץ.

א. בפתח דברי אספר אודות החשיבות הגדולה לאסוף ממקורות נאמנים
עובדות מנהגים ושיחותיו של ק"ז מרן זצ"ל, אשר שמעתי מפ"ק ק"ז מרן בעל
התעוררות תשובה זצ"ל שפעם אחת בש"ק בחורף האריך החת"ס בסעודת צהרים
בסיפורים מרבותיו הק' עד שבאו התלמידים לומר רבינו קרב זמן תפלת המנחה,
והשיב החת"ס א"כ נברך מהר בהמ"ז ונתפלל מהר תפלת מנחה ונמהר ליטול
ידינו לאכול כזית פת דסעודה שלישית ואח"כ נמשיך לספר ספורים מרבותיו הק',
הרי מעשה רב המלמד עד כמה החשיב החת"ס הסיפורים ממעשיהם של גדולים
וצדיקים שהוא כבוד שמים וגם מועיל להחדיר האמונה בצדיקים וגדולי הדור בלב

הבנים והבנות. [וע"ע בשו"ת חתם סופר ח"ו (סי' נ"ט) מש"כ בענין המצוה לשבח הצדיק בצדקתו וחכמתו. וע"ע בשו"ת התעוררות תשובה ח"א (סי' קע"ח) ד"ה במה, שכתב; אמרתי אם שיחתן של ת"ח צריכים לימוד מכ"ש תנועתם ומעשיהם].

ב. מענין לענין הנני מעתיק מה שנדפס בהאהל חו' ג"ז (ע' פ"ו) העתק מס' מר דרור (ווינץ תרנ"ב) וז"ל; והרבה פעמים האריך [החת"ס] בסיפורים במה שעבר עלינו בגלות הזה בעתים עברו, מגירוש שפאניעץ ושאר ארצות, ואמר שחביבים עליו להגיד ולספר דברים כאלה יותר מללמוד תורה למען ישמעו ויראו וילמדו מהעבר על העתיד לבא לטובה, ע"כ. וע"ע בשו"ת כתב סופר יו"ד (סי' ק"ט) שכ' וז"ל; ומעשה אני יודע ושמעתי מפה קדוש אבא מאוה"ג זצ"ל, פעם הי' לסמ"ע דין על אחד והציע משפטו לפני ב"ד הגדול במקום וועד היריד שהזכירו מהרש"א שלהי גיטין, וכשטען הסמ"ע לפניו הראוהו שהיה בהעלמת עין ממנו דברי עצמו הודה ולא בוש, כמה גדולים דברי חז"ל אין אדם רואה חובה לעצמו, ע"כ. וע"ע בס' חוט המשולש (ע' ק"כ) מש"כ דו"ז הג"ר שלמה סופר זצ"ל אבדק"ק בערגסאז מה ששמע ממרן אביו הכתב סופר שפ"א כשהלך לטייל עם אביו מרן החת"ס ולא הקשיב לסיפוריו אמר לו החת"ס; בני חביבי! אתה עוסק ומפלפל בד"ת ואולי תאמין שאני מדבר דברים בטלים, לזאת אני אומר כי לא תשמע דיבור יוצא מפי אשר לא יהי' תועלת אמיתי ממנו ואם לא מיד יהי' לך בימים הבאים, וכן הי' באמת כי מאותו סיפור ודיבורים אשר דיבר אבי אז הי' לי תועלת בשנים הרבה אחרי כן, עכ"ד — וכן אמר לו, תאמין לי שאיני לוקח חפץ ממקום זה וממניחו למקום אחר אם אין לי טעם וכוונה על הדבר.

ג. וכאן מקום אחי להעיר על מש"כ בס' זכרון למשה ע' קע"ג [סי' י"ד אות ב'] שהייטב לב זצ"ל יעץ שלא להדפיס תשובה אחת של המהר"מ שיק מפני שהם נגד מנהג העולם וכו', והראוני כי תשובת מהר"מ שיק הלזו נדפסה עתה ברבעון צפונות שנה א' גליון א' (ע' ל"ד) והיא נערכה להנגיד מו"ה יוסף פיש ו"ל תלמיד החת"ס, ומפני חשיבותה הנני מעתיק כאן תחילתה וז"ל; ואשר ביקש ממני להודיע לו על דבר ששמע מפי חלמיד אחד ממני בעיר ווינץ, שאני אמרתי שאין לחוש על הקימפעט טעוועלעך שהוא תימה בעיני השומעו, והנה אמת הדבר שאני

לא חשתי בביתי על קימפעט בריעפלעך וכן שמע מסתמא אוהו תלמיד ממני, אם אמנם שהנחתי לכל אדם את מנהגו בזה, וכן שמעתי בשם מר"ן הגאון בעל חת"ס זצ"ל. והנה לא זכיתי לשמוע הטעם מפיו הקדוש, אבל נראה פשוט עפ"י מש"כ הפנ"י בגיטין דף ר' בתוס' ד"ה ואמר ר' יצחק דיש איסור לכתוב פסוקים הן מתורה הן מנביאים וכתובים וכו', ועיי"ש המשך התשובה.

ד. גם ראוי לציין ששמעו של ק"ז מרן החת"ס זצ"ל הגיע גם לפני צדיקי הדור בפולין, ומצינו שמוזכר מרן זצ"ל במכתבו המפורסם של הה"ק מו"ה מנחם מענדיל מרימנוב זצ"ל משנת תקע"ב [שנדפס בס' הזמירות עת הזמיר ובשאר ספרים], וז"ל שם; גם ירימו ידם להודיע בנדון צערם לק"ק פרעסבורג (להגאון ר' משה סופר) ולק"ק אובין ישן (להגאון ר' משה מינץ) כי המה חכמים וסופרים ויעוררו עליכם רחמים וכו' עיי"ש. ואגב, גם הרה"ק מרימנוב זצ"ל מוזכר בשו"ת חתם סופר אהע"ז ח"א (סי' פ"ט) בהעתק של גביות העדות ד"ה במוחב, וכן בתשובת מרן זצ"ל (שם סס"י צ') עיי"ש.

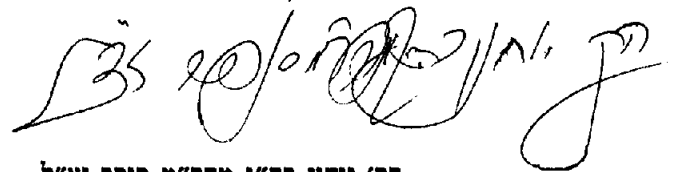
ה. בזכרון למשה ע' קפ"ז [סי' י"ח אות ב'] במכתבו של הגאון מנאדיפאלו זצ"ל העתיק מש"כ הנצי"ב בשו"ת משיב דבר על מרן זצ"ל רבינו הקדוש, ומש"כ הגאון הרידב"ז זצ"ל בהקדמתו לשו"ת שלו והעתיק ממש"כ בשנת תרט"ז שבעת שמחה ומשתה היה מנהג הלומדים לספר מגאוני התורה הגר"א והחת"ס, ואילו החסידים היו נוהגים לספר מרביותיהם הבעש"ט והרבי ר' בער זצ"ל, עיי"ש, וציין הגאון זצ"ל שגם בארץ רחוקה בליטא המדינה, אשר הגר"א שכן שם, כיילינהו אהדיד, מזה ניכר גדולת שמו בכל העולם, תורתו וקדושתו הכריזה עליו מסוף העולם ועד סופו, עכ"ד.

והנני מצרף לזה מה ששמעתי מפ"ק זקיני מרן בעל התעוררות תשובה זצ"ל שכשהיה גר בימי עלומיו בעיר קיעב [עת היה חתנו של הגאון רבי חיים שמואל בירנבוים זצ"ל בעל מעשה חשב ושו"ת רחש לבב] היה גר שם זקן מופלג נכדו של הגר"א זצ"ל, וחיבב את ק"ז מאד, ופ"א אמר לו בזה"ל; אנו פוחדים (אריין טראכטן) להרהר ולהתבונן מי היה יותר גדול, הגר"א או החתם סופר — כן אמר לו נכדו של רבינו הגדול הגר"א זצ"ל — ואין פלא בדבר שמרחוקים מארץ ליטא

כתתו רגליהם הרבה תלמידים לבוא לשיבת רבינו החת"ס הרב הדומה למלאך ה' צ' תורה לבקש מפייהו, ונמצא אצלינו ח"ת שנרשמו ע"י תלמידים האלו. ופוק חזי עוד מאן גברא רבה הגאון מאוה"ג בעל אמרי בינה זצ"ל, כותב בתשובתו [המועתק בירחון אור תורה שנה ב' חו' ד' סי' ב'] אודות מרן החת"ס זצ"ל; וכן העלה הפרי מגדים והפרי חדש ואחריהם גאון עולם משוש דור בעל חתם סופר עכ"ל. וכן כתבו גאוני מדינת פולין, הגה"ק מסאנדז בשו"ת דברי חיים (ח"ב או"ח סי' ח') כ' ואינני כחולק ח"ו על מרן רשכבה"ג החתם סופר זצ"ל כי אינני בקי בשיחת חולין דיליה, והגה"ק מסוכטשוב בשו"ת אבני נזר (אהע"ז סי' קנ"ג אות ט"ו) כ' ובאמת אינני כדאי לחלוק על החת"ס מארי' דכולא תלמודא ולמד תורה לשמה ואיש אלקים, עכ"ל.

ו. ובגלל טרדותי א"א להאריך יותר, רק לסיום דברי אעורר שכמו בשנת ת"ש ביומא דהלולא המאה של מרן זצ"ל היו בקהלות גדולות בהונגריא חגיגות בהתאסף בני הקהלה והרבנים דרשו לרגל המאורע, [עוד זכור אזכור החגיגה בעיר ערלוי בהשתתפות כמעט כל בני הקהלה, ובין השאר נשא מדברותיו האורח הגדול ש"ב הגאון הגדול רבי אברהם ש"ב סופר זצ"ל בעל חשב סופר], כן היה מן הראוי לערוך כנוסים ביוכל המאה וחמשים שנה ולהעמיד לפנינו זכרון דמות דיוקנו של מרן צוק"ל.

והנני מאחל לפר"מ נ"י הצלחה וכ"ט, ידידו מוקירו ומכבדו כערכו הגדול

הק' יוחנן בה"ג מהר"מ סופר זצ"ל

משה שטערן

אב"ד דעברעצין וניהייל זצ"ו

בעתה"ח שו"ת באר משה"ח"ח

בלאסו"ר הרא"ש, בעמ"ח ספרי נפי אש ומליצי אש וט"ס

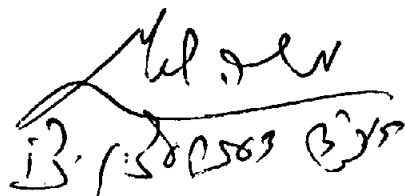
ברוקלין יע"א

בעזה"ח

אין די מילין בפי להודות ולהלל לשבח ולפאר מעשה ופעולות מחו' ידידי הרב הגאון שלשלת היוחסין מו"ה אליעזר עהרענרייך שליט"א הרב ממאד יצ"ו שקיבל על שכמו להוציא לאור הספר הנפלא מופלא שבערכין „זכרון למשה", שיצא לאור מאז ומקדם לרגל מאה שנה מיום הסתלקות קמוח"ז רבינו הגדול רשכבה"ג מרן החתם סופר זכ"ע ועכ"א, ע"י דודו הגאון הגדול המפורסם עד לחדא ע"י חיבוריו הנפלאים יקרי ערך מו"ה יוסף הכהן שווארטץ זצ"ל הי"ד ר"מ בקהלה קדושה גראסווארדיין המעטירה יצ"ו, לא נראה כבושם הזה וזוכר אני עדיין היטב שכשיצא לאור לפני כחמישים שנה האיר כל העולם כולו מכבודו, וכל חכם לב עשה כל הצעדים שיזכה שהספר יהי' בביתו, ובטוח אני שגם עתה בעודם בכפם יבלענו להביא ברכה לביתם.

וע"ז בעה"ח ד' לס' ויקהל שנת תשמ"ט לפ"ק

פה ברוקלין יצ"ו

משה שטערן

אב"ד דעברעצין יצ"ו

מכתבי תהלה

שמחה בונם סופר

בה"ג מוהראשבים זצוק"ל

אב"ד ורימ פרסבורג תע"א

בעיהיק ירושלים ת"ו

כ"ה, ירושלים ז' אדר שני תשמ"ט לפ"ק.

למע"כ הרב הגאון שמו נודע לתהלה, איש חי ורב פעלים לתורה
ולתעודה כש"ת מוהר"ר אליעזר עהרענרייך שליט"א גאב"ד מאד
יצ"ו ברוקלין יצ"ו.

שמחתי באומרים לי שמעכת"ר עומד להוציא לאור עולם שניות מדברי
סופרים ספר „זכרון למשה" שיצא לאור ע"י דודו הרב הגאון המפורסם מוהר"ר
יוסף הכהן שווארטץ וצ"ל הי"ד לרגל מלאות מאה שנה להסתלקותו של כק"ז
מרן החתם סופר זי"ע, מאחר שהספר הנ"ל אזל וברצון כת"ר לחדש הדר זיוו אין
מן הצורך להדגיש את נחיצות הדפסת הספר לקראת יומא דהילולא המאה
וחמישים שיחול בכ"ה בתשרי תש"ן הבעל"ט, אשר בספר הזה תיאר גאוני
וגדולי ישראל מהדור העבר בניהם כק"ז בעל הדעת סופר זי"ע ואאמו"ר בעל
החשב סופר זי"ע את יקר תפארת גדולתו של רבן של כל בני הגולה החת"ס זי"ע,
דובר שפתים אך למותר וישר כוהו וחילו לאורייתא שמדפיס אידרא את הספר
שמתוכו יכירו וידעו את התנהגותו ותהלוכותו בקדש של מרן החת"ס זי"ע.

כאן מקום אתי לציין את השתדלותו ופעולותיו של כאאמו"ר הגאון וצ"ל
אשר לפני מלכים התייצב למנוע גזירת פינוי של ביה"ח הישן בפ"ב יצ"ו שבו
טמון מרן החת"ס זי"ע ועוד כעשרים גדולי ישראל השוכנים מסביב לקברו של
החת"ס וצ"ל ראה „רבי עקיבא ותורתו" (עמ' קצ"ג).

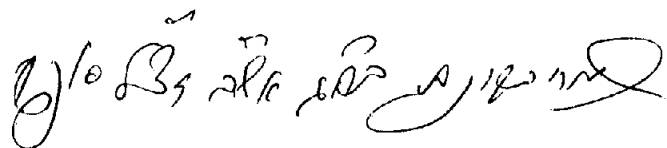
בהזמנות זו שמח אני לבשרו שלפני כחדשים יצא לאור עולם שו"ת חת"ס
החדשות על ד"ח שו"ע שהיו בכתובים ולא שזפתם עין הדפוס ורובו מהספר

מכתבי תהלה

שנדפס הי' גנוז אצל כק"ז מרן הדעת סופר זי"ע וזכינו כעת לאורה ואור חדש
מציון יאיר תשובותיו ופסקי דין, הספר יצא לאור במסגרת מכון „דעת סופר",
והנני שולח לכת"ר שליט"א את הספר הנ"ל תשורת שי למנחת זכרון.

וסימנא מילתא היא דהנני כותב שורות אלו ביום ז' אדר ב' יום הסתלקותו
של משה רבינו רציא מהימנא וגדול הדור נקרא משה (עיין במס' סוכה ל"ט ע"א)
והנה כק"ז משה ספרא רבא דישראל אשר הי' מנהיג הדור ולדורות הבאים אחריו
זי"ע ועכ"א ועד היום הזה שותים בצמא דבריו הק' והלכה כמשה בכל מקום,
ונזכה לדבק במורשתו הגדולה עד כי יעמוד הכהן לאורים ב"ב אכ"ר.

הכו"ח ידידו הדוש"ת ובברכת שמחת פורים

שמחה בונם בה"ג אש"ב וצ"ל סופר

שמחה בונם

בלא"אמונה שמואל צוק"ל זי"ע

עזרענפעלד

אב"ד דק"ק מאטערסדארף יע"א

ור"מ דישיבה ומתיבתא חתן סופר

בנו יארק יע"א

בס"ד, ד' לס' ועבדתם את ה"א וגו' תשמ"ט לפ"ק.

נדרשתי לאשר שאלני ידידי הרב הגאון הנעלה, המפורסם לשם ולתהלה, וזכה ומוכה את הרבים, ענף עץ אבות, שושילתא דיחוסא, כש"ת מוה"ר אליעזר עזרענרייך שליט"א הרב ממאד, שנשאו לבו ואיותה נפשו לרגלי מלאת יובל המאה וחמשים להסתלקותו של מרן החת"ס זי"ע, להוציא לאור מחדש את הספר היקר „זכרון למשה" אשר תוכו רצוף אהבה דברים נחמדים עובדין טבין פתגמין ומאמרים, מק"ז רשכבה"ג מאורן של ישראל רבינו החתם סופר זי"ע, שלקט ואסף איש טהור דודו הרה"ג המפורסם מוה"ר יוסף הכהן שווארטץ זצ"ל רומ"מ בק"ק גרוו"ד. הנה המפורסם אין צריך ראייה, וכבר אתמחי גברא בחיבוריו היקרים שהדפיס והו"ל, ורק על של עתה באתי לחזקו ולעודדו כי דבר גדול עשה בעמיו לזכות את הרבים, ואמרו חז"ל (ירושלמי שבת י"ט) כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה, ובפרט תורתו של אבוהון ורבן של ישראל, וכ"כ מרן זי"ל בתשובותיו (ח"ו סי' נ"ט) דלספר בשבח הצדיקים הוא מצוה גדולה, וק"ו מרן החתן סופר זצ"ל התבטא על זקיני החת"ס (בפתיחה „בית אבות" לספרו חתנ"ס — מקנה וקנינים) „ארו בלבנן חד בכמה דורות אשר לא היה על עפר משלו שיהי' הקדושה והטהרה החכמה ההנהגה והרבצת תורה ויראה באיש א' מצומדה חרוזים יחד בכל שלמות האפשרי. . ."

אי לזאת, אברכו שחפץ ה' בידו יצליח לכוך בקרוב על המוגמר, חכות מרן החת"ס יגן בעדו באלף המגן להמשיך בפעולותיו הכבירים לתורה ולתעודה, בשפעת ברכות והצלחות, ונוכה כולנו לראות בישועתן של ישראל והרמת קרנם בכבוד, אמן.

בעה"ח פה ברוקלין יע"א,

ב"ק למונה דון אשמו הכהן מוה למוא צוק"ל זי"ע וד"ס
חק' שמחה בונם בלא"אמונה"ג מחו' שמואל צוק"ל זי"ע
אבד"ק מאטערסדארף יצ"ו וראש ישיבת "חתן סופר"

הקדמת בן אחות המחבר המו"ל מחדש

ותברך הבורא וישתבח היוצר השם נפשי בחיים והוציאני מבין שיני האריות במלחמה הנוראה שעברה על אחב"י, וזה ארבעים שנה גילגל זכות על ידי להאיר פני עולמו באור התורה הקדושה ע"י הדפסת ספרים הרבה מארזי לבנון אדירי התורה, בראשם כ"ק אא"ז הגאון הקדוש מרן בעל קול אריה זצללה"ה, ואחריו יוצאי חלציו רבנים גדולים חשובים ומפורסמים, זכר כולם לברכה.

בעת הנני מתעסק בהדפסת ספרי כבוד דודי הרב הגאון הגדול וכו' כקש"ת מוה"ר יוסף הכהן שווארטץ זצ"ל הי"ד רומ"מ בק"ק גראסווארדיין יצ"ו), המפורסם בשער בת רבים בבקיאותו הנפלאה בכל מכמני התורה, וגם ברחבי ידיעותיו העצומות בתולדות ובדברי הימים של רבותינו מאורי הגולה שבכל הדורות כולם. בן פורת היה יוס"ף, שהיה פורה בריבוי חיבוריו היקרים והנחמדים, אשר חיבה יתירה נודעת להם על פני הארץ ומלואה בצאתם לאור. כבר הוצאתי לאור מחדש אשתקד בשנת תשמ"ח את ספרו ויצבר יוסף, ובהאי שתא הו"ל ספרו גנוי יוסף, ונתקבלו בכל העולם באהבה וחמדה עזה.

והנה ביום כ"ה תשרי שנת תש"נ לפ"ק הבעל"ט, יסתיים יובל השלישי, מאה וחמשים שנה, מיום שרבינו מש"ה עלה אל האלקים, הוא ניהו מרן הגאון הקדוש שר התורה עמוד ההוראה רשכבה"ג בעל חתם סופר זי"ע. פני מש"ה כפני חמה, וקדושת שמשו

(י) נולד ביום כ"א אדר"ר תרל"ה לפ"ק לאביו כ"ק אא"ז הגה"ק מוה"ר נפתלי הכהן שווארטץ זצ"ל אבד"ק ה' מאר יצ"ו בעהמח"ס בית נפתלי, בן כ"ק אא"ז הגה"ק מרן בעל קול אריה זי"ע. בשנת תרנ"ו נשא את בתו היחידה של הגה"ק מוה"ר אליעזר חיים דייטש זצ"ל אבד"ק באניהאר יצ"ו בעהמח"ס פרי השדה. בשנת תרפ"ד נתקבל לרב ומגיד רחבת מחויקי תורה בעיר גראסווארדיין יצ"ו. כבר בשנת תרנ"ט התחיל להוציא לאור את הקובץ התורני הנפלא והמפורסם „וילקט יוסף" במשך עשרים שנה. גם חיבר הרבה ספרים יקרים ומהם שו"ת גנוי יוסף, ויצבר יוסף ערששו"ע, הדרת קודש על הלכות אבלות, מועד כל חי על דיני יאהרצייט, ועוד. וכמו כן סידור לרפוס והו"ל ספרי אביו וחותרו הגאונים זצ"ל. נהרג עקה"ט ט' סיון תש"ד לפ"ק. הי"ד.

הולך ואור עד נכון היום הזה. זה האיש מש"ה גדול מאד מאד וקדושתו מי ימלל. הוא הגבר הקים עול התורה והיהדות במדינתו והעמיד תלמידים גאונים ארזים ואדירים. ספרא רבה בישראל היה רבינו משה, וזאת התורה אשר שם מש"ה לפני בני ישראל, ספרים המכילים חידושים ברוב מסכתות הש"ס, ביאורים בשו"ע, כרכים של פירושים עה"ת ודרשות, ועוד ועיקר קרוב לאלפיים תשובות מזוקקות שבעתיים, והלכה כמותו בכל מקום. הארץ האירה מכבודו יען היה איש קדוש ונורא עמוד העבודה, ואתפשטותיה דמש"ה בכל דרא ודרא, כי מצודתו פרוסה עד ימינו אלה, וכל בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו ויעריצו ויקדישו את שמו הקדוש תמיד. ובכן לרגל ק"ן שנה לעלייתו לגנוי מרומים, אמרתי לחדש זיו ק"ן סופ"ר הלו „זכרון למשה" אשר כ"ק דודי הגאון רבי יוסף הכהן זצ"ל כתב זאת זכרו"ן בספר לפני חמשים שנה, ליובל שנת המאה מהסתלקות מרן החתם סופר לחיי העולם הבא.

הספר הנחמד הלו כולל פרקים רבים. לכל לראש נערכים בו תולדות וקורות ומאורעות ממרן החתם סופר וצוק"ל. ולא ראי ספר הזה כראי ספרי תולדות אחרים, כי בשאר ספרים כאלה יהלל זר את האיש לפי שכלו והערכתו, אבל אבני זכרון"ן ספר דידן, בנויים על פי כתביו של החתם סופר בעצמו, כי לשון קדשו וסיפורי דברים שבתשובותיו המה יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה. וילקט יוס"ף את כל הפנינים והמרגליות האלה המפוזרים ומפורדים ברחבי אלפי גליוני ספריו, וסידרם בסדר מערכות רבות דבר דיבור על אופניו (ראה בתוכן הספר), וכל העובר על דברי האוסף הזה יכול להציב לפניו תמונה נכונה לחזות מפעלות אלקים אשר שם החתם סופר בארץ ואת יקר תפארת גדולתו. וכמה הלכתא גברותא איכא למשמע מזה איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם.

בנוסף על זה, הכניס דודי הרב המחבר בהספר פרקים יקרים האלה שכל אחד מהם קובע ברכה לעצמו: השלמות למפתחות הנושאים הנדונים בששת חלקי תשובות חתם סופר —

רשימת שמות גדולי השואלים שבתשובות חת"ס — צוואתו הקדושה — אמרותיו הטהורות שאינם בחיבוריו ונלקטו מספרים רבים או מפי תלמידיו — מכתבים ותשובות מהחת"ס מכת"ק שטרם נרפסו עד אז — לוח המראה מקום לספרים ששם מובאים תשובות מהחת"ס שלא נכללו בספריו — ורשימת הספרים שעליהם הסכמתו הק'.

הספר הלו מעוטר בהסכמות רבות מגדולי הגאונים הקדושים יוצאי חלצי מרן החתם סופר זצ"ל, אשר שבחו והללו את פרי מעשי המחבר כי דבר טוב עשה בעמיו, וכל הסכמה כשלעצמה מלאה זיו ונוגה, כי מובאים בה סיפורים, דברי תורה, ועוד חומר חשוב מחיי מרן החת"ס. בסוף הספר נתוספה עוד חבילת מכתבי תהלה מגאונים וצדיקים רבים המלאים גם הם עובדות וענינים ממרן זי"ע.

כללא דמילתא, הוציא דודי הגאון לאור עולם דבר שלם ומתוקן, זכ"ר עשה לנפלאותיו של החתם סופר, זה זכר"ו לדור דור, ותרב שמחתי לזכות את הרבים גם אני בספר נעים הזה לקיים זכ"ר צדיק לברכה.

וכגון דא צריך אני למודעי, שגם ספר הזה מישך שייך לעבודתי ולמלאכת מכונו שמטרתו להוציא לאור ספרים שבמסגרת בית הגה"ק בעל קול אריה זצ"ל, כי חוץ מזה שהרב המחבר הוא מגזע הקול אריה, הרי ראש משפחתנו מרן הקול אריה היה מתלמידיו המובהקים והחשובים של מרן החתם סופר, וכיון שכל המלמד את בן חבירו תורה כאלו ילדו, יוצא מזה שאא"ז הקול אריה נחשב כבנו של החת"ס וממשפחתו הוא. וזה לשון דודי המחבר בהקדמתו:

„והנני ג"כ כמתנצל בעיני העולם, כי אם שאל ישאל א' מה לי ולך עם החת"ס, הכי אתה נינו ונכדו או נטע מגועו ומשפחתו, ע"ז אשיב בקיצור: אאז"ק הגאון האדיר בעל קול אריה זצ"ל הי' תלמיד אדוק להחת"ס ופיו הי' תמיד מלא תהלות מגדולת רבו הקדוש זי"ע וכמעט בכל יום סיפר מצדקתו וגם מגדולת תורתו,

וכה נכנסו הדברים ללבו של אבי הגאון בעל בית נפתלי זצ"ל והכו שם שורש עמוק, וגם הוא הלך בדרכיו וזמירות שמענו ממנו, ובכל פעם היו דברי החת"ס ז"ל שמורים בפיו כדרכו של מר אביו זקני הגו"ל בכמה ענינים, וגם הי' דרכו לשקוד על ספריו, וכמעט בכל דרשותיו הזכירו, והי' חביבים עליו מאמריו, ועי"ז הי' לנו בניו אחריו הדבר לירושה להוקיר ספריו ודבריו הנעימים. עכ"ל.

גם כ"ק דודי הרב הגאון הגדול הצדיק המפורסם וכו' מוה"ר שלמה זלמן עהרענרייך זצ"ל הי"ד אבדק"ק שאמלויא יצ"ו כותב בהסכמתו לספר הזה בזה"ל:

„ועוד מקשקש באזני, מה שאא"ז מו"ר הגה"ק בעל קול אריה זי"ע סיפר מקדושת רבו החת"ס ומגדולת תורתו, כי למד אצלו שנה ומחצה, קיץ וחורף וקיץ, דהיינו חצי שנת תקצ"ח, ושנת תקצ"ט כולו עד פטירתו, והי' חביב מאד אצל החת"ס, ושמעתי מפ"ק שכבואו לפ"ב אחה"פ והי' כחור קטן בשנת י"ד ונתן לו שלום, הגיד להחת"ס מה שחידש בסוגי דחוקה דרבא על הבר מצוה שלו, והוטב בעיני החת"ס, ואח"כ ביקש שיתן לו איזה בחור שילמוד עמו, והשיב לו החת"ס „זיא ברויכען קיינען בחור זיא לעהרנען וואהל“, ואמר זקני שכוונתו לחבר טוב שילמדו ביחד. — והבאתי זה בהקדמתי להקול ארי' ע"ש. — ואמר זקני שבשעת לימוד השיעור עמד אצל רבו ממש, פעם אמר החת"ס בלימוד השיעור סברא ופלפול, והבחורים הגדולים חזרו מש"א רבם, ובין כך הרכין זקני את ראשו אל החת"ס ואמר, שעפי"ד רבינו מיושב דברי רש"י ז"ל, וכאשר פסקו הבחורים מלחזור, אמר להם החת"ס כי ר' אברהם ליב מאדער אמר ליישב דברי רש"י כך וכך, וסיפר שבכל פעם שאמר לו כליל שב"ק אחר התפלה שכת טוב הי' מראה לו החת"ס פנים שוחקת. — וראה בתשו' כת"ס ז"ל אה"ע סי' צ"ה מש"כ לאביך דודי הגה"צ ז"ל, ובתוכ"ד כ' בזה"ל: ועוד בזכרוני אביו הגנ"י כאשר יצק מים על יד אבא מאוה"ג בעל חת"ס זצ"ל עכ"ל, והי'

זקני אחד מהיותר חשובים שבגדולי תלמידי החת"ס כידוע ומפורסם. עכ"ל דודי הגזצ"ל, וראה עוד שם להלאה.

ואף כ"ק ש"ב הרב הגה"צ מוה"ר חיים צוקער זצ"ל הי"ד ראבדק"ק בערעגסאז יצ"ו, מזכיר במכתבו (הנדפס בעמ' קס"ז) ענינים שהיה עם הקול אריה ורבו החתם סופר, יעוי"ש ובהערה בשולי הגליון. וגם בספר תולדות קול אריה מובאים כמה ענינים שהיה להקול אריה עם מרן החת"ס, יעויין במקומות המסומנים במפתח השמות שם.

ויוצא לנו מזה שמאד הולם הדבר למוסדנו להוציא לאור ספר יקר זה ולהוסיף חוליא זו בשרשרת הספרים שכבר יצאו לאור על ידינו בעזהשי"ת.

ומדי דברי בענין התקשרות אא"ז הקול אריה להחתם סופר, זכור אזכיר עוד ענין נשגב המקובל במשפחתנו מה שהתרחש עם הקול אריה בהיותו בבית רבו החת"ס ושרבו ניבא שעתיד להיות מורה הוראה בישראל. בעת שישבו פעם תלמידי החת"ס בבית מדרשו ועסקו בתורה, הופיע שמה עני אחד במלבושים קרועים ובצורה המטלת אימה. מרן הקול אריה ועוד אחדים מהתלמידים נגשו אליו ונתנו לו שלום. אחרים ראוהו, אך המשיכו בלימודם ולא טרחו לעמוד ולברכו בשלום. ויש מהתלמידים שקמו והתלוצצו בו. והנה לפתע נכנס מרן החת"ס לבית המדרש, וכראותו את האיש ההוא, קיבל אותו בשמחה ובסבר פנים יפות והזמינו להכנס לחדרו. שם שוחחו יחדו זמן רב, ואחר שנפרד האיש מהחת"ס והלך לדרכו, שאלו התלמידים את רבם מי היה האורח הלז. השיב החת"ס שזה היה אליהו הנביא, והוסיף לאמר: אלה התלמידים שנתנו לו שלום, מובטחני בהם שעתידים להיות רבנים גדולים מורי הוראה בישראל, אלה שראוהו והמשיכו ללמוד, יתגדלו אמנם להיות גדולים בתורה אבל לא יכהנו ברבנות או בדיינות, ואותן שהתלוצצו בו, עתידים

שיצאו לתרבות רעה ל"ע. כה זכה הקול אריה לגילוי אליהו בבית החת"ס, ורבו העיד על עתידו הכביר.

בהוצאה זו הוספנו בראש הספר לוח התוכן מפורט שבו רשומים כל הענינים המוזכרים בפנים הספר, דבר דיבור על אופן. כמו"כ ערכנו בסוף הספר מפתחות לפסוקי תנ"ך ומאמרי חז"ל המובאים בהספר, וגם מפתח השמות, ועוד הוספות חשובות.

ואתחנן אל ה' בעת עסקי באוצרות יוס"ף, יוס"ף ה' לי כח ואומץ לסדר ולהוציא לאור יתר ספרי וכת"י דודי הרב הגאון מוה"ר יוסף הכהן שווארטץ זצ"ל הי"ד, וכל שאר ספרי גאוני וגדולי משפחתנו, אשר למטרה זו יסדתי עוד בשנת תש"י לפ"ק המוסד „חברה מפיצי תורה ממשפחת קול אריה“, להנציח שמם במזכרת עולם ע"י הדפסת כל ספריהם וכתבי יד קדשם שנשארו לפליטה, ובמיוחד אלה שנהרגו ונשרפו על קדושת שמו יתברך בשנות תש"ד-תש"ה לפ"ק, הי"ד זי"ע.

ויהי רצון שזכותו הגדול של מרן הקדוש החתם סופר וצללה"ה יגן עלינו להתברך ממקור הברכות בשפע ברכה והצלחה ולראות רב נחת וקדושה, בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, אריכות ימים ושנים טובים דשנים ורעננים, ונזכה לביאת גוא"צ בב"א.

באעה"ח יום ה' לסדר „זה ספר תולדות אדם“, כ"ה תשרי יומא דהילולא של רבינו בעל החתם סופר זי"ע, שנת תשמ"ט לפ"ק, פה ברוקלין נ.י. יצ"ו.

אליעזר עהרענרייך

בלאאמו"ר הגה"צ מוה"ר חיים צבי זצ"ל
אבדק"ק ה' מאד יצ"ו

בעזרשית

ספר

זכרון למה

כולל תולדות ומאורעות שונים. חדושי תורה בהלכה ואגדה, מנהגים וספורים. מאת איש חי רב פערים. אביר הרועים צדיק וקדוש עליון שר התורה, מנורה המהורה, אספקלריא המאירה, המפורסם לשם ולתהלה רשפפה"ג

מו"ה משה סופר זצ"ל

— בעל החת"ס סופר —

אספתים ולקטתים מספרים שונים.
ומכתבי נבונים: לרגלי יובל. שנת
המאה' להסתלקות מרן הגאון זל"ה.

אנכי הצעיר המעט לישועה בכלל ישראל
יוסף הכהן שווארטץ
ר"מ דחברת מחזיקי תורה פה גרוניד יצ"ו.
שנת תרחם ציון לפ"ק.

נרפס בדפוס המשובח והמסואר של
בנימין זאב רובינשטיין
סה אראדעא (נראסווארדיין) יצ"ו

הנהגות ודרכים אשר נהגו ודרכים אשר נעשו

הנהגות ודרכים אשר נהגו ודרכים אשר נעשו... (The main body of handwritten text on the right page, detailing various customs and practices.)

נוסח שטר הרבנות של מרן רבינו החת"ס זצ"ל
שנשלח אליו מק"מ פרעשבורג

בעיה פרעשבורג יום א' ע"כ והחב"מ תערו לחכם ליק' תקס"ו ל'.

קול רנה וישועה באהלי צדיק יסוד עולם עולמו יראה בחייו וקרנו תרומ בכבוד חכמים יתל ותקותו לדור דורים. סיני
ועיקר הרים. שמו גודע בשערים. דולה מים מבארות עמוקים ומשקה מתורתו לאחרים. רב כמו ואמין לבו בבורים.
היה האשקל הגדול אדיר בלבנתו, ברק השנון, רבא דעמא מדברגא דאומתא קברניטא דסניגא. הרב הגאון עשרת
תפארת ישראל נ"י עה"י פה"ח. כש"ת כמח"ז משה ס"ס נ"י אב"ד דק"ק מס"ד. משם משה בתעלה, עלה על ראש חסנתה, ונבחר
להיות סגולה, אב"ד ור"מ בקהלתנו קרי' עליה ומתוללה ברבת התהלה.

מה נכבד היום בהגלות עלינו אור פני משה כסני חמה במהרתה טהור גברא ואדכי יומא הוסינ גרמא. בהתעוררו
יחד בנסיו' שהאז לשם שמים נדיב עמים נאספו האלופים קצינים ראשים וטובים בצירוף יחידי סגולה רוב מנין ורוב בנין
חז' כל מבקש ה' יבוא אל אהל מעד מקום הועד והביטו אחרי משה כולם אהובים כולם ברורים ורובם ככולם יחדיו ידבקו
בלב אחד לחלוק כבוד הוד והדר, לאשר בקדש נאדר, להיות נחג ורועה עדר. וקבלו למטה מה שקבלו למעלה כימה שיש בה
חידור, ושפה אחת כולם בשם יקרא וכל העם עונים מקודש מקודש יחי אדוני המלך מלכי רבנן ומשה עלה יעלה על
ראשי עם קודש עדת קהלתנו יציה, יצו אדוני מיו אתנו את הברכה ברכת התורה ותולה וסוף הכבוד לבוא ביאת אורו
ורח על ראשינו, נשיא אלקים בתלוינו, במבחר גבורינו להיות אב"ד ור"מ ידיו ויורה לצדקה וישב משה לשפוט את העם
בין איש לרעהו לתועיד להם חוקי האלקים ותורתיו, צדק יבשר בקהל רב, יאיר פני כל המורה ומפרה, מרבה ישיבה
מרבה חכמה, יפוצו מעיינותיו חוצה, דרך מצותיו גרועה, הוא יצא לפנינו והוא יבוא לפנינו, ולאורו נסע ונלכה, ויארין
ימים על ממלכתנו מלאכת שמים בקרבנו, ועדיין צריכין אנו למודעי מודעא רבה לאחייאנו שהכמים עשו קצבת לדבריהם
ונקבו את שכרו משכרתו תמי' שלמה מקושת הקהל דקהלתנו סך חמשה עשר וחשבים לשבוע, ולהכין לו ידירה נאה להרבות
כבוד ביתו מלבד שארי הכנסות רח"ש וכדומותיהן הקצובין מקדם קדמתה לרוב אב"ד ממנו אין לגרוע, וככל חוקותיו
וככל משפטיו נעשה אותו בכל יפול דבר אצרה, לא זו אף זו קבלו עלינו להחזיק בקהלתנו שמנה בחוריו חמד המחזיקים
בתורת ה' להסתפח בצילו של החכמה ולרוות צמאם וישתו מי בארו באר מים חיים הם למצואיהם לו נאמר אלא ללמדנותם,
ודבר שבתובה הוא להספיק להם לחם ומזון כל ימות השבוע, ועוד ט"ו בחורים הנקראים אינו מגויים שיתנו להם הספקתם
לשבת מקושת הצדקה ע"י פיתאק שקורין מלעט [בחור] נגד זה רצון כל בני הקהלה יצ"ו להיות קהלתנו המבורחה
גולה והצליתה ועשתה פרי למעלה כבעלי בתים חשובים מינייהו מלכי רבנן לומדים ומסלגני התורה, וזה פרי
תולדותיהם כיוצא בהם גדיים נעשו תישים בחורי חמר אשר נפשו אותה לרוות צמאם במימי חיים וקלים לפום
חורפא מחלי' לי לשבת, ומימי קדם הכי נהיגי ללמוד בהתחלת היום הד"ה, ובהם כן מידי שבת בשבתו פסקי דגמרא
קטן הכמות ורב האכילתו, ובאשר דלאו כולי עלמא הלכתא גמירי רוב אנשי קהלתנו ב"ב יצ"ו נפשו חשקה
לשמע דברי תוכחה מוסר ואגדה המושכים לבו של אדם בעתים המיוחדים ומזמנים לכך, החל צריכין למרי חסדי
לתוראות אר"ה שיהי' דברי התורה נחמכין עמי' הרב המורה לצדקה, וקים לן בגווי' דאמרי' שידיו רב לו להעמיס עליו
משא דבר ה' זו הלכה ואגדה חוראא כביל בשכר זה גם ה' יברכנו בברכה תמשולשת לבנה, וישבעו נפשו בצדקה,
עדי שוב כבוד ה' לגבול בגיטן בצלצה, ומסיימין בכי טוב, ה' הוא הטוב, ייטיב לרב טוב, ותחזיקה להדים טוב.

הכ"ד האקדריט ושאר יחידי סגולה הבאים על תגליו ועל חזונם, ועדין בהתמזין זכין לו משה תהלה.

הק' זלמן ברנא
הק' קלמן ב"ר אהרן [והאנצנפרידען]
הק' יעקב שאכלס מפ"ב
הק' יחיאל מיכל קיצע
הק' מענדל במה"ו האלף טעבעד מפ"ב

הק' מרדכי טאטק
הק' משה שלום [הלוי]
הק' דניאל מרסטין

הק' בלזא ב"ר צבי חירש ר"ל
הק' יעקב כ"ץ מצהלים ...
הק' מענדל ...
הק' יואל בריסק
הק' אסענעוויימער

הק' בנימין האלף טעבעד מפ"ב
הק' משה
הק' שמעון ב"ר דוד מפ"ב
הק' סיביל ברעסלוי
הק' משה מענדל במה"ו חירש לבוב ר"ל
הק' עזריאל בירליק
הק' אפרים מרביטש
הק' הרש שפירא
הק' שמעון פ"ש מפ"ב
הק' משה ליב יפה
הק' מענדל אש"ח

מקום החותם

צילום מצבת רבינו החתם סופר זצ"ל
(ראה למעלה עמ' צז, ששם נעתיק בדיוק נוסח המצבה מכל הצדדים)

מפתחות

לפסוקי תורה, נ"ך, מאמרי חז"ל ותפלה

תנ"ך

לך לך	ואברהם כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב, וילך למסעיו.	ק"ח
	וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלקים וכו' בקושית הרא"ם מדוע לא קיים א"א מצות מילה מקורם שנצטווה.	ק"ז
וירא	חדל להיות לשרה אורח כנשים.	קכז
חיי שרה	ויבא אברהם לספור לשרה ולבכותה.	קכח
תולדות	ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו.	קכא
ויצא	טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר.	קכה
	ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלקים.	מט
וישלח	אל תיראי כי גם זה לך בן.	קכד
וישב	וימאן, ברש"י שנראית לו דמות דיוקנו של אביו.	קכ
מקץ	ואני שמעתי עליך לאמור.	קכג
ויחי	ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים.	קכז
	ישימך אלקים כאפרים וכמנשה.	קכב
שמות	ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים, ובמדרש להן לא נאמר אלא אליהן מלמד שתבע אותן להזדווג להם וכו'.	קכב
	הלא אהרן אחיך וגו' יוצא לקראתך וראך ושמח בלבנו, במדרש ע"י וראך ושמח בלבנו זכה לחושן המשפט על לבו.	ק"ט
וארא	וידבר ה' אל משה לאמר.	לה

כשלח

אילי מואב יאחזמו רעד.
עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי וכו'.

יתרו

ומשה עלה אל האלקים.

משפטים

לא תהי' משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא.

תצוה

פעמון זהב ורמון, ברש"י פעמון זהב ורמון אצלו.

כי תשא

ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך, לא תבשל גדי בחלב אמו.

מצורע

כנגע נראה לי בבית.

אחרי

ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם.

קדושים

לא תעשו עול במשפט במדה במשקל.

בחקותי

ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וכו'.

בהעלותך

ויעש כן אהרן, ברש"י להגיד שבחו של אהרן שלא שיגח.
ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי ע"כ ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים.

קרח

וישלח משה לקרא לדתן, ברש"י מכאן שאין מחזיקין במחלוקת וכו'.

בלק

כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל.

מטות

וידבר משה אל ראשי המטות לבנ"י לאמור זה הדבר אשר

קסה

קכה

לה

קסג

קכד

קפח

קצו

קכו

קכז

קכט

קכא

קכד

קכב

לה

צוה ה', ברש"י והנביאים נתנבאו בכה, יתר עליהם משה שנתנבאו בזה הדבר.

קכח

כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש, בקושיית הרמב"ן מדוע לא נצטוו על הגעלת כלים מיד אחר מלחמת סיחון ועוג.

קכ

ואתחנן

מי יתן וחי' לבבם זה וכו' לך אמור להם שובו לכם לאהליכם.

קסד

ראה

ונתתה את הברכה על הר גריזים וכו'.

קכז

שופטים

וקמת ועלית.

רב

לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל.

קיו

נ"ך

מלכים ב'

ד.ו. ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד השמן.

קכא

תהלים

מ.יא. ויבטחו בך יורעי שמך.

לח

לז.כו. כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה.

קסג

מב.ה. אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר בסך אדרם עד בית אלקים.

קיט

פד.י. מגננו ראה אלקים והבט פני משיחך.

קכד

קיב.ט. פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד.

קצו

קלז.ו. תדבק לשוני לחכי וכו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתני.

קכג

משלי

כד.יז. כנפול אויבך אל תשמח וכו'.

קצו

שיר השירים

ו.ג. אני לדודי ודודי לי.

קכד

ו.יא. אל גנת אגוז ירדתי, ובמדרש נמשלו ישראל לאגוז וכו'.

קכט

איכה

ב.יב. לאמותם יאמרו איך דגן ויין בהתעטפם כחלל.

מג

קהלת

ז.א. טוב שם משמן טוב ויום המות מיום חולדו, ובמדרש שאינו יודע במעשיו.

קכא

ש"ס

ברכות

לא. אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו.

מג: פסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם.

שבת

לא. והלל לא יקפיד.

קלב: ת"ר מילה דוחה את הצרעת וכו' רת"ר ימול בשר ערלתו ואע"פ שיש שם בחרת יקוץ.

שקלים

פ"ב מ"ה רבי נתן אומר מותר חמת בונין לו נפש על קברו.

פ"ה מ"א למה נקרא שמו פתחיה שהיה פותח דברים ודורשן.

סוכה

לה. פרי עץ הרר זה אתרוג הרר כאילנו משנה לשנה.

תענית

ל: כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה.

לא. עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בנן עדן וכו'.

מגילה

כה: האי מאן דשפיר שומעניה שרי לשבוחיה וכו'.

חגיגה

יד: ארבעה נכנסו לפרדס וכו' רע"ק נכנס בשלום ויצא בשלום (כך הגי' בע"י).

כתובות

קיא: עתידין צדיקים שמכבצין ועולין בירושלים.

נדרים

מ. כל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות וכו'.

גיטין

צ. ב"ש אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה וכו' וב"ה אומרים אפילו הקריחה תבשילו.

קידושין

סז: וקמת ועלית, אלא ארץ ישראל גבוה מכל הארצות.

לב

קיה

קסה

קכו

לח

קצ

קיט

קיט

קצה

קמג

קצא

קכג

קכא

קיה

קיה

רב

כבא בתרא

קנר. באחד שמכר כנכסי אביו וכו' ובתוס' שם ר"ה ועוד וכו' הקשו למה יש לנו לומר שהוא קטן כיון שהגיע לכלל שנותיו וכו' חזקה הביאה סימנים.

קסד: אל יספר אדם בטובתו של חבירו וכו'.

קעה: הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות.

סנהדרין

צח: אמר רב לא איברי עלמא אלא לדור וכו' ורבי יוחנן אמר למשיח, מה שמו (של משיח, רש"י) וכו'.

מנחות

מג: בשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו ערום וכו'.

קט: כל האומר לי לירד ממנה אני מטיל עליו קומקום של חמין.

חולין

ז: גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן.

מגילת תענית

מאמר האחרון: בח' בשבת נכתבה התורה יונת בימי תלמי המלך והחושך בא לעולם שלשת ימים.

תפלה

וארשתיך לי באמונה וידעת את ה'.

וקרבתנו לשמך הגדול וכו'.

אבינו מלכנו חטאנו לפניך, א"מ אין לנו מלך אלא אתה.

אין כאלקינו וכו' מי כאלקינו וכו'.

בזמר כל מקדש, משוך חסרך ליורעיק אל קנא ונוקם.

קכה

קמג

קיה

קכד

קפט

קכ

לג

קצב

קצא

קכב

קכו

קצב

קכא

מפתח השמות*

א

- ר' אברהם בורנשטיין אב"ד סאכטשאב (אבני נזר), יח. קפח.
 ר' אברהם ארנשטיין אב"ד בארטפעלד (דברי אברהם), קסג.
 ר' אברהם בינגא אב"ד וירצבורג, קיד.
 ר' אברהם ברודא אב"ד ברעזנא, קפט.
 ר' אברהם סופר אב"ד פיומץ, קמב.
 ר' אברהם פאלאני אב"ד איזמיר (פדה את אברהם), קפב.
 ר' אברהם סג"ל פאללאק דומ"ץ באניהאד, קכט.
 ר' אברהם שאג אב"ד קאבערסדארף, קלז.
 ר' אברהם תאומים אב"ד זבאראוו, קיד.
 ר' אברהם אהרן כ"ץ אב"ד נייטרא, קצב.
 ר' אברהם חיים דוד שרייבער מבאריסלאוו, לט.
 ר' אברהם חנוך פרידמאן דומ"ץ סאטמאר, קפד.
 ר' אברהם יהודא הכהן שווארטץ אב"ד בערענסאז ומאד (קול אריה), כו. כז.
 לג. מא. מז. מו. קכה. קנב. קסז. קסח. קצ. רא.
 ר' אברהם יהודא הכהן שווארטץ ר"מ וואגשעלליע, קצו.
 ר' אברהם יהושע פריינד אב"ד נאסויר, קנב.
 ר' אברהם יצחק וויינבערגער אב"ד קליינווארדיין, לז.
 ר' אברהם צבי ווינדער, מז.
 ר' אברהם שמואל בנימין סופר אב"ד פרעשבורג (כתב סופר), מז. לב. לז. מא.
 מג. צו. צט. קלז. קנב. קפא. רא. רו.
 ר' אברהם שמואל בנימין סופר אב"ד פרעשבורג (חשב סופר), יח. כ. קנז.
 ר' אהרן גרינבערג אב"ד מיהאלאוויטץ, קצה.
 ר' אהרן סודיטץ אב"ד סערדאחעלי, קלה.
 ר' אהרן קוטנא אב"ד טאטיס, לו.
 ר' אהרן הכהן שווארטץ מקראקא, קנב.
 ר' איציק אב"ד מאר, קל.
 ר' אלחנן (מחז"ל של הח"ס), קפג.
 ר' אלי' מנחם גאייטין אב"ד הערעס, נא.
 ר' אליעזר עהרענרייך אב"ד מאד [ברוקלין], כח.
 ר' אליעזר צוקער רב"ד בערענסאז, קסז.

* במפתח מצויין רק שמות הגדולים ואנשי שם השייכים להענין המובא פנימה וכיו"ב, ולא שמות שנזכרו רק אנכ אורחא, כי רבים הם וא"א לפורטם.

מפתח השמות

ריט

- ר' אליעזר חיים דייטש אב"ד באניהאד, (פרי השרה), לג. קנז. קסד.
 ר' אלעזר לעוו אב"ד סאנטוב (שמן רוקח), קמא.
 ר' אפרים זלמן מרגליות מבראדי, קיג. קיד.
 ר' אשר אנשיל ווייס אב"ד נאדיפאלו, קפח.

ב

- ר' בונם איגר אב"ד מאטערסדארף, קיד.
 ר' בנימין פוקס אב"ד גראסווארדיין, קכד.
 ר' בנימין וואלף האמבורג אב"ד פיורדא, קיד.
 ר' בצלאל ראנשבורג רב"ד פראג, קיד.
 ר' ברוך פרענקעל אב"ד לייפניק (ברוך מעם), פא.

ד

- ר' דוב בעריש לנדא מביאלא, קפא.
 ר' דוד אלט אב"ד קאבערסדארף, נ.
 ר' דוד ביסטריץ אב"ד מיכלדארף, מז.
 ר' דוד גאלדשטיין מאויבן, קלז.
 ר' דוד דייטש אב"ד עיר חדש, מ. קד. קיד. קעה.
 ר' דוד לאקענבאך רב"ד פרעשבורג, קס.
 ר' דוד שפערבער אב"ד בראשווא, קמו.
 ר' דוד יעקב פרישמאן אב"ד קאדלבורג, קנח.
 ר' דוד ליב זאלצער אב"ד חומנא, קפא.
 ר' דוד צבי עהרענפעלד (חתן הח"ס), נ.
 ר' דניאל פרוסטיץ רב"ד פרעשבורג, נב. קיד. קלט. קנב. קנג. קפא.

ה

- מרת הינדל עהרענפעלד (בת הח"ס), נ.
 ר' הלל ליכטענשטיין אב"ד קאלאמעא, קכה. קעט. קצא.

ו

- ר' וואלף היידענהיים, קנ.
 ר' וואלף סופר מפרעשבורג, קלח.

ז

- ר' זאב וואלף הלוי באסקאוויטץ אב"ד באניהאד, סד.
 ר' זאב נחום אב"ד ביאלא (אגודת אוזב), קסח.
 ר' זוסמאן סופר אב"ד פאקש (ילקוט אליעזר), קלט. קפה.
 ר' זלמן שפיטצער אב"ד וויען, לד.

ר' זלמן חסיד מפפר"מ, פט.

ר' זלמן ליב ליפשיץ, קנט.

ר' זעליג פלאנער רומ"ץ מאר, קצ.

ח

ר' חזקי' פייבל פלויט אב"ד שוראן (לקחב"ח), קעט.

ר' חיים ברילל, קס.

ר' חיים דייטשמאנן אב"ד טריכטש, קטו.

ר' חיים האגער אב"ד אנשינא, רב.

ר' חיים הלברשטאם אב"ד צאנז (דברי חיים), יח, מז.

ר' חיים חזן מירושלים (חקרי לב), קמז.

ר' חיים סופר אב"ד בודאפעסט (מחנה חיים), קעג, קעה.

ר' חיים עהרענרייך רב הצעיר רשאמלויא, קנג.

ר' חיים צוקער רב"ד בערענסאז, קסט.

ר' חיים יוסף גאטליעב אב"ד סטראפקוב, מב.

ר' חיים יוסף דוד אוולאי (חיד"א), קפב.

ר' חיים צבי מאנהיימער אב"ד אונוואר, קנב.

י

ר' יהודא אסאד אב"ד סערדאהעלי, לו, קטו. קלה. קנט.

ר' יהודא גרינוואלד אב"ד סאטמאר, קמב. קפג.

ר' יהודא מודרין מסיגעט (זכרון שמואל), רא.

ר' יהונתן אייבשיץ (כרתי ופלתי), קנח.

ר' יהוסף ראטטענבערג אב"ד קאסאני (בני שלשים), קנב.

ר' יהושע רוקח אב"ד בעלזא, קטו. קפו.

ר' יהושע אהרן צבי וויינבערגער אב"ד מארגרעטען (מהריא"ץ), קטו. קס. קצט.

ר' יהושע ברוך רייניץ אב"ד טשעטשאווין, מה.

ר' יואב אב"ד סאנטוב, פח. קצה.

ר' יואל טייטלבוים אב"ד סאטמאר (דברי יואל), רב.

ר' יודא פראנקפורטער, מט.

ר' יוזפא שרייבער (בן הח"ס), קלט, קפג.

ר' יוחנן גלאזער מפרעשבורג, קנח.

ר' יוחנן סופר אב"ד ערלויא [ירושלים], טו.

ר' יום טוב אלגאזי (מהרי"ט אלגאזי), רג.

ר' יוסף אב"ד פוזנא, רג.

ר' יוסף חריף אב"ד זבאראב, קטו.

ר' יוסף ראזענפעלד אב"ד גראסווארדיין, קל. קלב.

ר' יוסף חיים זאנענפעלד אב"ד ירושלים, קנו.

ר' יוסף צבי דושינסקיא אב"ד ירושלים, מז.

ר' יוסף שאול נאטאנזאחן אב"ד לבוב (שואל ומשיב), קטו. קנח.

ר' יחזקאל סג"ל אב"ד אונסדארף, קטו.

ר' יחזקאל בנעט אב"ד פאקש, קטו.

ר' יחזקאל סג"ל לנדא אב"ד פראג (נודע ביהודה), קמו.

ר' יחזקאל פאנעט אב"ד קארלסבורג (מראה יחזקאל), קטו. קעו.

ר' יחזקאל שרגא הלברשטאם אב"ד שינאווא, קמה.

ר' יעקב אב"ד יאלע, נא.

ר' יעקב אשכנזי מעמדין (יעב"ץ), קנא.

ר' יעקב סג"ל פראגער אב"ד ארא, קפב.

ר' יעקב דוד ווילובסקי אב"ד שיקאגו (רדב"ז), קפז.

ר' יעקב יהושע (פני יהושע), קנח. רסג.

ר' יעקב יוסף גינז אב"ד ביסערמין, קעג.

ר' יעקב יצחק הלוי מלובלין, קמה.

ר' יעקב ליב כ"ץ שטראססער (חתן הכ"ס), קפב.

ר' יעקב משולם אורנשטיין אב"ד לבוב (ישועות יעקב), קטו.

ר' יצחק מווינא (אור זרוע), לר.

ר' יצחק ווייס רב"ד ווערבו, קס. קפג. קצה. רה.

ר' יצחק טיקטין אב"ד ברעסלויא, קטו.

ר' יצחק לוריא אשכנזי (האריו"ל), קנג.

ר' יצחק אייזיק טויב אב"ד קאליב, מב.

ר' יצחק אייזיק פריעדמאן אב"ד נירערהאז, רב.

ר' יצחק זעקל הלוי פאללאק מבאניהאר, מז. קצא.

ר' יצחק יעקב ווייס אב"ד ירושלים (מנחת יצחק), קצ.

ר' יצחק ליב סופר מדראהאביטש (סופר מהיר), קנח.

ר' יצחק משה פערלס אב"ד אייזשטאט ובאניהאר, קמ. קנב.

ר' יצחק נתן ליפשיץ אב"ד סאנטוב, קטו.

ר' יקותיאל יהודא גרינוואלד אב"ד קאלומבוס, קעב.

ר' יקותיאל יהודא טייטלבוים אב"ד סיגעט (ייטב לב), קעג. רא.

ר' ירמיה לנדא אב"ד סאנטוב, קטו.

ר' ירמיה לעוו אב"ד אוהעל (דברי ירמיה), קלא.

ר' ישכר דוב רוקח אב"ד בעלזא, לט. קמב. קפז.

ר' ישכר שלמה טייכטהאל רב"ד פישטיאן, קעה. קצב.

ר' ישעי' בנעט אב"ד קאליב, קמא.

ר' ישראל בעל שם טוב, קמה.

ר' ישראל מרוזין, קפו.

ר' ישראל משקאלאוו (פאת השלחן), לז.

ר' ישראל וועליץ רב"ד בוראפעסט, קסג.

ל

ר' ליפמאן שטיין אב"ד סערדאהעלי, קלז.

מ

ר' מאיר א"ש אב"ד אונגוואר, קסו. קלז. קנ.

ר' מאיר פאקש, צב.

ר' מאיר שפירא אב"ד לובלין, רו.

ר' מאיר ליב פרייא אב"ד שוראן, מח.

ר' מנחם כ"ץ פרוסטיץ אב"ד צעהלים, מט. קסד. רג. רח.

ר' מנחם שטערן מפרעשבורג, קלז.

ר' מנחם ישעי' הכהן שווארטיץ מקלויזענבורג, קסח.

ר' מנחם מענדל מרימנוב, יז. מב.

ר' מנחם מענדל מרגליות אב"ד הארינסש, קצז.

ר' מנחם מענדל פאנעט אב"ד דעש (מעגלי צדק), קעז.

ר' מנחם מענדל הכהן מפרעשבורג, צח.

ר' מרדכי בנעט אב"ד ניקלשבורג, מ. קסו. קמ. קנט.

ר' מרדכי טאסק רב"ד פרעשבורג, קנח.

ר' מרדכי צבי שלעזינגער אב"ד נאריפאלו, קפו.

ר' משה איפרליש (הרמ"א), קנב.

ר' משה גריסהאבער, קלג.

ר' משה דייטש אב"ד סאבאדקא, לח. קמג.

ר' משה האגער מקאסוב (לקט עני), קמו.

ר' משה טייטלבוים אב"ד אוהעל (ישמח משח), קטז. קמט. קנ. קפו. קצ. רא.

ר' משה יערוויץ אב"ד פרוסטיץ, קפב.

ר' משה מייזליש אב"ד סערעד, קצא.

ר' משה מינץ אב"ד אויבן ישן, יז. מב. קיד.

ר' משה פאקש מיינק, נ. קלב.

ר' משה פערלס אב"ד באניהאד, קנב.

ר' משה קוניץ רומ"ץ אויבן (בר יוחאי), קנא.

ר' משה שטערן אב"ד פאליען, קמד.

ר' משה שטערן אב"ד דעברעצין [ברוקלין], יט.

ר' משה שיק אב"ד חוסט (מהר"ם שיק), מא. מו. קסו. קב. קלז. קלח. קסב.

קעג. קפב. קפד. קצד. ר. רד.

ר' משה ארי' ליב ליטש ראזענבוים רומ"ץ פרעשבורג (מתא דירושלים), קצה.

ר' משה דוד טייטלבוים אב"ד לאפיש, רא.

ר' משה הרש פוקס אב"ד גראסווארדיין (יד רמה), מט.

ר' משה יוסף האפמאן רב"ד פאפא, קנט. רג.

ר' משולם איגרא אב"ד טיסמניץ ופרעשבורג, צג. קנב. קנח. קסז. קפה. רג. רד.

נ

ר' נפתלי סופר אב"ד נידארף, קנז.

ר' נפתלי הכהן שווארטיץ וצ"ל אב"ד מאד (בית נפתלי), לג. מא. קכו.

ר' נפתלי צבי יהודא ברלין מוואלאזין (נצי"ב), קפו.

ר' נתן הכהן אדלער מפפד"מ, מט. נג. צד. קד. קמט. קפ. קצא. רב.

ר' נתן נטע לנדא רב"ד אושפיץ, קטו.

ר' נתן פייטל רייניץ אב"ד מאד, קטו.

ע

ר' עמרם חסידא ראזענבוים אב"ד מאד — צפת, פג. קטו.

ר' עקיבא איגר אב"ד פוזנא, מ. נג. נה. קטו. קבט. קמב.

ר' עקיבא סופר אב"ד פרעשבורג (דעת סופר), כ. לט.

ס

ר' פישל סופר מפרעשבורג, קלט.

ר' פישל סופר זוסמאן רב"ד בוראפעסט, קמא.

ר' פנחס הלוי איש הורוויץ מניקלשבורג (הפלא"ח), מט. נג. קפ. קצא. רב. רג.

ר' פנחס וויינבערגער אב"ד ניגרעשר, ר.

ר' פנחס ליב פריעדמאן אב"ד קאמארען, קטו.

ר' פסח כ"ץ מע"ח, קלא.

צ

ר' צבי חיות אב"ד ואלקאוו, קטו.

ר' צבי חריף אב"ד אויבן ישן (שיב גיטין), לז. נג. קטו. קפו.

ר' צבי אביגדור אשכנזי אב"ד מונקאטש, קטו.

ר' צבי הירש אפענהיים אב"ד טעמעשוואר, קטו. קלב.

ר' צבי הירש גינצלער מערדי בעניא (ארץ נחלי מים), קלד.

ר' צבי יחזקאל מיכלזאהן רב בווארשא, קטו.

מפתח השמות

ר' צדוק קרויז ראש כולל שומרי החומות בירושלים, קנח.

ר

מרת ראבלי פריעדמאן (בת הח"ס), קפב.

מרת רייזלא סופר (אם הח"ס), קעב.

ר' רפאל שמואל ווינטורא מלייורנא, קיד.

ש

ר' שאול עהרענסעלד אב"ד סיקס, קפט.

ר' שלום אוללמאן אב"ד לאקענבאך, קטו.

ר' שלום רוקח אב"ד בעלזא, קמב.

ר' שלום צבי אדלער אב"ד דיאסיג, קפ.

ר' שלמה גאנצפריעד דומ"ץ אונגוואר, קטו.

ר' שלמה קלוגער מכראדי, קטו. קלז.

ר' שלמה זלמן אוללמאן אב"ד מאקאווא (יריעות שלמה), קטו. קלא.

ר' שלמה זלמן עהרענרייך אב"ד שאמלויא (לחם שלמה), כו. מה. קצב.

ר' שלמה צבי הכהן שטראסער אב"ד דעברעצין, לט.

ר' שמואל גינצלער אב"ד אויבערווישא (משיב נפש), קצ.

ר' שמואל סופר (אבי הח"ס), נג. קעב.

ר' שמואל עהרענסעלד אב"ד מאטערסדארף (חתן סופר), כב. נ.

ר' שמואל עהרענסעלד אב"ד מאטערסדארף (שם משמואל), נא.

ר' שמואל סג"ל ראזענבוים אב"ד יערגין, קצה. רד.

ר' שמואל ראזענבערג אב"ד אונסדארף (באר שמואל), קנא. קפה.

ר' שמואל שמעלקא קליין אב"ד סעליש (צדור החיים), קטו. קפו.

מרת שמחה לעהמאן (בת הח"ס), נ. קנט. קפו.

ר' שמחה בונם סופר אב"ד פרעשבורג (שבט סופר), לט. קנט. רד.

ר' שמחה בונם סופר אב"ד פרעשבורג [ירושלים], כ.

ר' שמחה בונם עהרענסעלד אב"ד מאטערסדארף (מענה שמחה), מט. נ.

ר' שמחה בונם עהרענסעלד אב"ד מאטערסדארף [ברוקלין], כב.

ר' שמעון סופר אב"ד קראקא (מכתב סופר), מב. מט. קמב. קנב. קסה. קעו.

קפו. קצא. רא. רה.

ר' שמעון סופר אב"ד ערלויא (התעוררות תשובה), מז. יו. לג. לח. צד. קמז. רה.

ר' שמעון סידאן אב"ד טירנוי, קלז.

ר' שרגא וויעזענבערג מקאשוי, קנא.

מרת שרל סופר (אשת הח"ס), נג. רג.